

Алматы облысы, Еңбекшіқазақ ауданы, Талдыбұлақ ауылы
ЖШС «Құлыншақ 2019» бөбекжай балабақшасы
тәрбиеші Молдабекова Нағима Тұрсынқұлы

Музыка және қимыл – баланың ішкі әлемін ашатын құрал

Аннотация

Бұл мақалада музыка мен қимылдың мектепке дейінгі балалардың ішкі әлемін танытады және дамытудағы ролі қарастырылады. Музыка – баланың жүрек күйін оятып, тереңде жатқан эмоциялық тәжірибесін сыртқа шығаруға жол ашатын ең табиғи тіл. Ал қимыл – сол музыкалық әсердің дене арқылы көрініс табатын серігі. Музыка мен қимылдың үйлесімі арқылы бала өз ойын, көңіл күйін, алаңын, қуанышын сөзсіз жеткізе алады. Әсіресе сөйлеу тілі толық дамымаған немесе эмоциясын сөзбен жеткізуге қиналатын балалар үшін бұл әдістер өзін-өзі таныту мен ішкі еркіндікті табудың негізгі құралына айналады. Мақалада музыкалық-пластикалық жаттығулар, ырғақтық қимылдар, қозғалыс арқылы драмаландыру тәсілдері мен тәрбиеші ролінің маңызы баяндалып, нақты әдістер мен байқауларға сүйеніп, музыка мен қимылдың дамытушылық мүмкіндіктері сипатталады.

Кілт сөздер: музыка, қимыл, баланың ішкі әлемі, эмоциялық даму, еркіндік, ырғақ, дене тілі, шығармашылық, сенсорлық қабылдау

Кіріспе

Музыка мен қимыл – адамзаттың алғашқы қарым-қатынас құралдарының бірі. Бала туған сәттен бастап айналасындағы дыбыстар мен қозғалыстарға ерекше назар аударады: анасының даусы, тербетілген кезіндегі ырғақ, айналадағы дыбыс өзгерістері – бәрі де оның жүйке жүйесін, эмоциялық қабылдауын, тілді сенім сезімін қалыптастыруға қатысады. Мектепке дейінгі кезеңде бала музыкаға ерекше сезімтал келеді. Ол мен әуен оның көңіл күйін реттеп, тыныштандырып, немесе қуаттандырып, белсенділікке жетелейді. Қимыл – баланың ішкі сезімдерін еркін шығаруға көмектесетін денелік тіл. Әуен мен қимыл қатар жүрсе, бала өзін сенімді, еркін сезінеді, эмоциялық ішкі кедергілер азаяды, ал қиялы мен креативтілігі дамиды. Бұл мақалада дәл осы екі құрылым – музыка мен қимыл – баланың ішкі әлеміне жол ашатын педагогикалық тәсіл ретінде қарастырылып, оны тәрбиеші жұмысында жүйелі қолдану жолдары талданады.

Зерттеу мақсаты

Мақала мақсаты – музыка мен қимылдың баланың ішкі эмоциялық және тұрғылық әлеуетін дамытудағы ықпалын теориялық және практикалық тұрғыдан ашу. Сондай-ақ мектепке дейінгі тәрбие процесінде музыкалық-ырғақтық жаттығулар арқылы балада өзін еркін білдіру, сенсорлық сезіну, қиял және эмоционалдық тепе-теңдікті қалыптастыру әдістерін сипаттау көзделді.

Зерттеу әдістері

Зерттеу барысында тәрбиешілердің музыкалық және қимылдық сабақтарындағы тәжірибелері бақыланды, балалардың музыкалық реакциясы мен дене қимылы арқылы өз ойын білдіру деңгейі талданды. Сонымен қатар, музыкалық-пластикалық жаттығулар, шығармашылық импровизация элементтері, драмаландыру ойындарына балалардың қатысу белсенділігі мен эмоциялық жауаптары салыстырылды. Балалармен жеке және топтық жұмыс кезінде алынған бейнелі реакциялар, мимика мен интонация арқылы ішкі күйді сыртқа шығаруы – зерттеудің негізгі бақылау нысаны болды. Музыкалық фрагменттерге дене арқылы жауап беру, қимылдар арқылы еркін әңгімелеу, сондай-ақ тыныс пен ырғақты біріктіру тәжірибелері де пайдаланылды.

Музыка – баланың эмоционалдық әлемінің терең көрінісі

Музыка – бала үшін сөзсіз түсінікті тіл. Ол арқылы бала өз ішкі сезімін, көңіл күйін, алаңын немесе қуанышын сөзсіз білдіре алады. Ерте жастан бастап бала әртүрлі әуендерге түрліше әсер береді: бау әуенге тынышталып, серпілді әуенге қозғалыспен жауап береді, көңілді музыкаға күлкімен, мұңдыға үнсіздікпен жауап қайырады. Бұл – баланың музыканы тек естіп қана қоймай, сезіну арқылы қабылдайтынын дәлелдейді. Музыка баланың ішкі әлемінің көрінісі мен реттеушісі

алады. Әсіресе күн тәртібіндегі түрлі кезеңдерде — ұйықтар алдында, сергіту сәттерінде, немесе тыныш шығармашылық жұмыстар кезінде дұрыс таңдалған әуен баланың эмоционалық тепе-теңдігін қамтамасыз етеді. Музыкалық реңк баланың ойлауына да әсер етеді: мәселен, классикалық музыка фондында сурет салу немесе ертегі ойлап табу кезінде бала бейнелерді тереңірек, бай әрі сезіммен жеткізеді. Музыка — баланың ішкі әлеміне енуге мүмкіндік беретін нәзік көпір. Тәрбиеші осы көпір арқылы баламен тіл табысып, оның көңіл күйін тануға және реттеуге мүмкіндік алады.

Қимыл — ішкі сезімді сыртқа шығару формасы

Баланың денесі — оның жан дүниесінің айнасы. Көңіл күйі көтеріңкі бала белсенді қозғалады, секіреді, айналады; ал жабырқаған немесе қобалжыған бала керісінше, тұйықталып, қозғалысы шектеледі. Осыдан барып қимыл — баланың ішкі күйін байқататын және сол күйден шығаратын табиғи құралға айналады. Қимылдық еркіндік арқылы бала қорқынышын жеңіп, өзін алуға мүмкіндік алады. Еркін би, ырғақпен жүріп өту, музыка ырғағына сай қимылдарды ойлап табу — бұл тек физикалық жаттығу емес, бұл — өзінді танудың, өзіне сенудің жолы. Әсіресе ұял, сөйлеуге ұялатын немесе эмоционалдық түрде тежелген балалар үшін дене арқылы ойды жеткізу — өзінді танытудың алғашқы мүмкіндігі. Қимыл — балаға «Мен мұндамын» деп айтуға көмектесетін үнсіз тіл. Тәрбиеші балаға осы тілді табуға көмектесуі тиіс: еркіндік беру, жаттауға емес, сезінуге жетелеу, қозғалысқа жағымды эмоциямен жауап беру — мұның бәрі қимыл арқылы тұлғалық өрістеудің кепілі бола алады.

Музыка мен қимылдың үйлесімі — баланың креативтілігін дамыту жолы

Музыка мен қимылды бірге қолдану — баланың шығармашылық әлеуетін барынша жандандыратын әдіс. Бір ғана әуеннің астарында бала жүздеген оқиға, бейне, сезім мен қиялды көре алады. Ал қимыл осы елестерді тірігізіп, әрекетке айналдырады. Мұндай үйлесім баланың ойы мен денесін тұтас байланыстыра отырып, сезімін еркін білдіруге, бейнесі ойлау мен креативті піппін табуға жетелейді. Мысалы, бір әуенте «бұлт болып қимылда», «жапырақ сияқты тербел», «жанбыр бол» деген тапсырмалар баланың елестету шекарасын кеңейтеді. Ол енді дайын образбен емес, музыкамен бірге ойлап, қимылмен бейнелейтін болады. Бұл — сөйлеу тілі, көркем ойлау, эмоционалдық жауапкершілік, дене үйлесімі сияқты бірнеше қабілеттің қатар дамуы. Баланың әрбір ерекше қимылы — оның ішкі әлемінің авторлық көрінісі. Тәрбиеші баланың қозғалыс идеясын қолдаса, өзгелермен бөлісуге мүмкіндік берсе — ол бала өзін маңызды, креативті тұлға ретінде сезінеді. Бұл әдіс әсіресе ұжымдық биілер мен импровизацияға негізделген қимылдық ойындар кезінде тиімді.

Музыкалық-қимылдық әрекетті ұйымдастырудағы тәрбиешінің рөлі

Музыка мен қимылдың балаға шынайы әсер етуі көбіне тәрбиешінің осы үдерісті қалай ұйымдастыра алатынына байланысты. Тәрбиеші тек музыка қосып, жаттығу көрсетіп қоймауы керек — ол әрбір әуеннің сезімдік сипатын түсіндіріп, қимылдың мәнін балаға сезіндіруі қажет. Музыкалық орта — тек дыбыс емес, келістік, көңіл күй, образ, еркіндік атмосферасы. Бұл ортада баланың қатысуына, өз ролін табуына, ерекше қимыл ойлап табуына мүмкіндік берілуі тиіс. Музыкалық-қимылдық жұмыс әрдайым икемді, баланың көңіл күйіне сай ұйымдастырылуы қажет. Тәрбиеші үнемі балалардың қай әуенте қалай жауап беретінін, кімнің қимылға белсенді, кімнің ішке тартылып тұрғанын бақылап, әр балаға жеке қолдау көрсетуі қажет. Сонымен қатар, музыкалық әрекетке өз эмоциясымен еніп, шынайы қатысатын тәрбиеші — бала үшін үлгі болады. Музыка мен қимыл арқылы педагог балаға «сезінуді», «тыңдауды», «бейнелеуді» үйретеді. Бұл арқылы тәрбиеші баланың ішкі әлеміне терең үңіліп, оны қиял мен еркіндікке баули алады.

Ұсынымдар

Мектепке дейінгі ұйымдарда музыка мен қимылды тәрбиелік үдерістің жекелеген бөлігі емес, тұтас дамытушы жүйе ретінде қарастыру ұсынылады. Музыкалық-қимылдық жаттығуларды күн тәртібіндегі әр сәтке икемді енгізу — баланың эмоционалдық жай-күйін тұрақтандырумен қатар, ішкі әлемін танытуға мүмкіндік береді. Әрбір баланың қимыл мен әуенте жеке реакциясы бар екенін ескере отырып, жаттығу емес, импровизацияға негізделген, баланың өз бастамасын қолдайтын еркін әдістер қолданылуы тиіс. Тәрбиеші үшін маңыздысы — баланың өз ойын қимылмен айтуға мүмкіндік беру. «Қатыспей» емес, «сезіну» маңызды екенін баланың өзі түсінуі керек. Сонымен қатар, қимыл арқылы сезімін білдіру қиын балалармен жеке жұмыс жасау ұсынылады. Музыкалы тек көңіл көтеру құралы емес, психоэмоционалдық реттеу құралы ретінде пайдалану — тәрбиешінің креативтілігі мен ішкі сезімталдығының көрсеткіші. Музыкалық әрекетте бағалау емес, қолдау, шабыттандыру, эмоционалды жауап беру негізгі ұстаным болуы керек.

Қорытынды

Музыка мен қимыл – баланың жанын сөйлететін тіл. Сөзге зару болмай-ақ, бала өзінің ішкі уайымын, қуанышын, арманы мен бейнесін әуенмен, ырғақпен, қозғалыспен жеткізе алады. Бұл — оның ішкі еркіндігі мен шынайылығын танытатын табиғи арна. Музыкалық және қимылдық әрекет арқылы тәрбиеші баланың бейсаналық деңгейдегі сезім әлеміне жол табады. Бұл әрекет баланы тек белсенді ету үшін емес, оны тұлға ретінде есту, қабылдау, қолдау мақсатында жүргізілуі тиіс. Музыка мен қимылдың үйлесімі — баланы еркіндікке жетелейтін көркем кеңістік, тәрбиешінің нәзік педагогикалық құралы және баланың рухани тірегі. Ендеше, музыка мен қимылды баланың ішкі әлеміне апаратын жан көпірі ретінде қарастыра отырып, осы тілді әр тәрбиеші меңгеруі – заман талабы ғана емес, жүрек ісі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Дьяченко О.М. (2020). Музыкальное воспитание дошкольников. – Москва: Академкнига.
2. Campbell, P. S. (2010). Songs in Their Heads: Music and Its Meaning in Children's Lives. – Oxford University Press.
3. Темірбаева Ж.А. (2022). Музыка мен қимыл арқылы баланың ішкі сезімін дамыту. – Педагогика және өнер журналы, №2.
4. Гончарова Е.А. (2019). Ритмопластика в работе с детьми дошкольного возраста. – Санкт-Петербург: Детство-Пресс.
5. Laban, R. (1975). Modern Educational Dance. – Macdonald & Evans.
6. Montagu, A. (1986). Touching: The Human Significance of the Skin. – Harper & Row.
7. UNESCO (2021). Arts Education: A Key to Creativity, Well-being and Inclusion in Early Childhood.
8. Рысқұлова Н.М. (2021). Балабақшадағы музыкалық әрекеттер жүйесі. – Алматы: Ұстаздар әлемі.
9. www.musiceducationworld.org – Музыкалық тәрбиеге арналған халықаралық платформа.
10. www.ritmikabilim.kz – Балаларға арналған қимылдық-музыкалық ресурстар.

МОЛДАБЕКОВА НАГИМА,

ЖНПС «Күлшашақ 2019» бөбекжай-балабақшасының тәрбиешісі

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУ ТІЛІН ДАМУЫ ЖОЛДАРЫ

Сөйлеу — адамның ең маңызды қарым-қатынас құралы. Мектепке дейінгі кезең — баланың тілінің қалыптасуы мен дамуының ең қарқынды уақыты. Бұл кезеңде бала қарнаған ортамен танысып, ой-өрісі кеңейіп, сөздік қоры байиды. Сондықтан балабақшадан сөйлеу тілін дамыту жұмысы жүйелі және мақсатты түрде жүргізілуі қажет. Мектепке дейінгі жастағы балалардың сөйлеу тілін дамытудың тиімді әдіс-тәсілдерін анықтау, сөздік қорын байыту, байланыстарын сөйлеу қабілеттерін жетілдіру. Мектепке дейінгі шақ — баланың тілдік және сөйлеу қабілеттерінің қарқынды дамитын кезеңі. Бұл жаста бала сөздік қорын кеңейтіп, сөйлем құрау, өз ойын жеткізу және таңдай білу дағдыларын қалыптастырады. Сөйлеу мәдениеті мен тілдік дағдыларды орта жастан дамыту — тұлғаның жалпы интеллектуалдық және әлеуметтік дамуының негізі болып табылады. Сөйлеу тілін дамыту — тек сөз үйрету емес, баланың есту, ойлау, есте сақтау, қиял сияқты психологиялық процестерін дамыту үдерісі. Сондықтан тіл дамыту жұмысы жүйелі және қылықты әдістер арқылы жүргізілуі тиіс. Баланың сөйлеу тілі дамыған сайын оның ойлау қабілеті, танымы мен мінез-құлқы да жетіледі. Сөз арқылы бала өз ойын, сезімін, тілегін жеткізуді үйренеді. Тіл дамыту — мектепке дейінгі тәрбиенің барлық саласымен тығыз байланысты (ойын, музыка, бейнелеу, қимыл-қозғалыс, т. б.)

Тілді дамытудағы инновациялық тәсілдер мен әдістер:

1. 🗨️ **Дыбыстық ойындар:** интерактивті карточкалар немесе смарт-панель арқылы әріп, буып және дыбыс ажырату жаттығулары.

2. 🗣️ **Рөлдік және сахналық ойындар:** ертегі кейіпкерлерін сомдау арқылы балалардың диалогтік сөйлеуі мен эмоциялық тілі дамиды.

3. 🎧 **Аудио және бейне технологиялар:** мультимедиялық ертегілер, әндер мен тақпақтарды тыңдау арқылы сөйлеу қылығы мен дұрыс дыбыстау қалыптасады.

4. 🖼️ **Сурет арқылы әңгіме құрастыру:** сурет немесе фотоколлаж негізінде бала өз ойын байланыстырып айтуға үйренеді.

5. 🗣️ **«Сөйлеу бұрышы» жобасы:** топ баласында арнайы бұрыш ұйымдастырып, балаларға микрофон, айна, сурет карталары арқылы өз сөзін айту мүмкіндігі беріледі.

6. **Корнектік әдісі** — суреттер, ойыншықтар, табиғи заттар арқылы сөйлету.

7. **Ойын әдісі** — дидактикалық, сюжетті-рөлдік ойындар арқылы тілге үйрету.

8. **Әңгімелесу әдісі** — тәрбиешінің сұрақтарына жауап беру, өз ойын жеткізу.

9. **Қаржам әлебиет оқу** — өлең, ертегі, мақал-мәтел, жапылтаптар арқылы сөз қорын байыту.

10. **Сурет бойынша әңгіме құрастыру** — баланың қиялын, сөйлеу логикасын дамыту.

11. **Жаттығулар мен тілдік ойындар** — дыбыстарды дұрыс айтуға, сөйлем құрауға үйрету.

Сөйлеу тілін дамытудың табысты болуы үшін ата-аналармен тығыз байланыс орнату аса маңызды. Үйде де тіл дамыту ойындарын жалғастыру баланың нәтижесін бекітеді. Тәрбиеші тіл дамыту процесінде үлгі бола білуі қажет. Ол: баламен анық, әлеби тілде сөйлесуі, әр баланың сөйлеу ерекшелігін ескеруі, сабақта және күнделікті өмірде тіл дамытуға жағдай жасауы керек. Мектепке дейінгі кезең — баланың тіл дамуының ең маңызды баспалдағы. Осы кезеңде дұрыс бағыт берілген тіл тәрбиесі — баланың мектепте, өмірде табысты болуына негіз қалайды. Сөйлеу мәдениеті мен сауатты тіл — тұлға дамуының басты нәтижесі. Мектепке дейінгі жастың баланың сөйлеу тілін дамыту — оның жеке тұлғалық қалыптасуының басты шарты. Инновациялық әдістер мен технологияларды пайдалану арқылы тілдік орта баланың жас ерекшелігіне сәй қылықты әрі тиімді бола алады. Тәрбиеші тек білім беруші емес, баланың ойлау мен сөйлеу қабілеттерін ашатын жетекші тұлға болуы қажет.